

MJESTO DEMOGRAFIJE U POVIJESNOJ ZNANOSTI*

Dr Božena Vranješ-Šoljan

Kad govorimo o mjestu demografije u društvenim znanostima, nemoguće je zaobići odnos demografije i povijesne znanosti, jer je upravo povijesna znanost već potkraj 19. stoljeća pod utjecajem pozitivizma¹ otpočela s korištenjem izvora o brojčanim obavijestima. Pozitivisti su, naime, posebnu pažnju poklanjali problemima sistematizacije i klasifikacije u znanstvenom istraživanju. Ovakav pristup bio je posebno prikladan za istraživanje geodemografskih problema. Istraživanja u toj prvoj fazi kvantitativne historije dala su nedvojbeno vrijednih rezultata, posebno u vezi s pitanjem razvoja stanovništva. Kako su spomenuta istraživanja nosila u sebi i povijesnu dimenziju, demografski su radovi dali i prve analize iz povijesne demografije.

Na istoj, ili veoma sličnoj podlozi nastala je i demografija — novovjeka i relativno mlada znanstvena disciplina čiji početak, uostalom kao i u drugih znanosti ne možemo precizno utvrditi, ali koja se polaganim rastom diferencirala od drugih srodnih znanosti. Tome je zacijelo umnogome pridonijelo razdvojeno razmatranje pojedinih demografskih problema: analiza statističkog materijala o stanovništvu u okviru statistike, a ostalih razmatranja o stanovništvu parcijalno u okviru drugih znanosti (ekonomije, sociologije, filozofije, biologije, itd.).²

Usmjerenje prema kvantitativnoj historiji bilo je prihvaćeno između dva rata u krugovima francuskih historičara okupljenih oko časopisa »Annales« koji su godine 1929. pokrenuli Lucien Febvre i Marc Bloch³, a koje je sedamdesetih godina pod nazivom »Nouvelle Historie« prihvaćeno najprije u Francuskoj, a zatim i šire. Francuska je sociološka historiografija⁴ nakon drugog svjetskog rata najviše primjenjivala kvantitativne metode u povijesnim istraživanjima. Zasluga je strukturalista što su prvi počeli istraživati teme koje su se mogle promatrati u dužim vremenskim razdobljima. Tražili su se podaci o činjenicama koje su se mogle uspoređivati u određenim vremenskim intervalima, pa je otuda i nastala tzv. »serijalna historija«. Istraživanja su se obavljala upotrebom kvantitativnih metoda, što je podrazumi-

* Tekst je proširena verzija priloga što je prezentiran 24. studenoga 1988. na Interkatedarskom sastanku o nastavi demografije održanom u Zagrebu, a na kojemu je uvodni referat pod naslovom »Mjesto demografije u društvenim znanostima« podnijela prof. dr Alica Wertheimer-Baletić.

¹ M. Gros, *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*. Zagreb, 1976., 265.

² A. Wertheimer-Baletić, *Demografija. Stanovništvo i ekonomski razvitak*. Zagreb, 1982., 25.

³ M. Gross, navedeno djelo, 189.

⁴ isto, 187—210.

jevalo postupak preračunavanja, grupiranja, te uspostavljanje veza i odnosa. Na to su se nadovezivala daljnja istraživanja s ciljem interpretacije i tumačenja kvalitativnog odnosa. Kvalitativna analiza davala je odgovore na sva ona pitanja koja su se otvarala u kvalifikaciji. Valja reći da bez obzira na kritike koje je doživjela, »serijalna historija«, nastala u krilu francuske sociološke historiografije, umnogome je unaprijedila historiografiju općenito jer je s jedne strane proširila mogućnost upotrebe izvora s brojčanim obavijestima, a s druge strane unaprijedila mogućnost spoznaje. Utjecaj ove škole donio je široku lepezu projekata koji su se bazirali na serijama uz pomoć kvantifikacijskog postupka. U upotrebi su bili nazivi »totalna historija«, »historija-problem«, strukturalna historija«, »socijalna historija«, i slično.⁵ No, upotreba kvantifikacije najviše se bila ukorijenila u američkoj historiografiji. Potkraj sedamdesetih godina iskovan je pojam »nova kvantitativna« historija. Štoviše, ovaj pojam podrazumijevao je — zbog sve šire upotrebe kompjutorske tehnologije — ne samo metodu, već i osnovnu karakteristiku »nove« historije.⁶ Vodeći američki historičari, poput Immanuela Wallersteina smatraju da je danas jedan od glavnih pravaca razvoja suvremene društvene znanosti usmjeren na kvantificiranje istraživačkih rezultata. Drži da historičari još uvijek previše koriste izvore koji su nepodesni za kvantificiranje. Samo je manji dio znanstvenika posegnuo za izvorima s brojčanim podacima, a to je uvjetovalo izbor područja istraživanja. Izbor je zatim »uvjetovao pojmovne aparate definiranja i manipuliranja empirijskim podacima«. Po Wallersteinu, riječ je o inverziji znanstvenog procesa, jer konceptualizacija bi trebala uvjetovati istraživačka pomagala, a ne obrnuto. Historičar mora težiti takvoj kvantifikaciji koja će odražavati točnost i koja je moguća za dane zadatke i dane metode u danim vremenskim presjecima.⁷

Demografska istraživanja, napose ona s povijesnom komponentom, imaju u Hrvatskoj gotovo stoljetnu tradiciju pa možemo nepretenciozno tvrditi da nisu mnogo zaostajala za evropskim. Zanimljivo je istaknuti da su demografska istraživanja u Hrvatskoj već u 19. stoljeću dobila svoju institucionalnu osnovu čak na dvije razine: prva je bila osnivanje Statističkog ureda Kraljevina Hrvatske i Slavonije godine 1875., a druga su se odvijala u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, u okviru njezina »filosofičko-juridičkoga« razreda.⁸

Utemeljiteljem povijesne demografije u Hrvatskoj smatramo Frana Vrbanića. On je potrebu izučavanja povijesne dimenzije u demografskim istraživanjima, ili »historijske statistike«, kako ju je sam nazivao, izrazio godine 1899. još i danas aktualnim riječima: »Ozbiljni radnici na polju statistike danas više ne misle na to, da svoje djelovanje stegnu na postojeće prilike, da se ograniče samo na sadašnjost, toga im ne dopušta niti znanstveno obrađivanje građe, niti sam predmet istraživanja. Zanimljivo je a i poučno, a vrlo često od neprocjenjive koristi, poznavati postojeće prilike u kojima živimo, te na koje se obazirati moramo u privatnom našem životu i u društvenim i političkim našim svezama Država i ljudsko društvo u kom ti po-

⁵ F. Torres, Ponovni susret s poviješću. *Naše teme*, 12, 1987., 2176.

⁶ M. Gross, Što je novo u američkoj »novoj« historiji. *Časopis za suvremenu povijest*, I, 1979., 92—93.

⁷ I. Wallerstein, Suvremeni svjetski sistem. Zagreb, 1986., 17.

⁸ V. Stipetić, Pogovor knjizi J. Gelo, Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g. Zagreb, 1987., 299.

javi nastaju, razvijaju se i mijenjaju neprekidno; ova mijena ne može biti na nje bez uticaja; još prije neg li njihovo mnoštvo pregledamo i uredimo, prije nego li o njima konačni sud stvorimo, već postadoše drukčijima, već spadaju u prošlost. Da nam stoga sve nastojanje u tom pogledu ne bude bez koristi, a trud bez znanstvene vrijednosti, da čitavo poslovanje uzmože doći do znanstvenoga razvitka, od potrebe je istražiti uzroke tih pojava; a jer uzrok svakoga pojava nije drugo nego li opet pojav, koji ima svoj uzrok, te njemu je on samo posljedicom, biti će nužno ispitivati uzročnu svezu njihovu, te u tu svrhu, ukoliko se samo bude moglo, segnuti s promatranjem natrag u prošlost i ovim načinom ne samo prikazati kontinuitet u razvitku pojavam, nego i ustanoviti pravila o razvitku društvenoga i državnoga života».⁹

Vrbanić je, dakle, zagovornik povijesne demografije kao znanosti smatrajući da se jedino tim istraživanjima mogu dobiti potpuni odgovori na sva relevantna pitanja koja se nameću u proučavanju stanovništva. Vrbanić se u svojim istraživanjima nije zaustavljao na problematici stanovništva hrvatskih zemalja, već je proučavao demografske promjene u Južnih Slavena. Posebno su dragocjena njegova poredbena istraživanja, te zaključci i kritičke opaske na račun trendova prirodnog kretanja stanovništva u Hrvatskoj i nekim evropskim zemljama.

Rezultate sustavnih demografskih istraživanja nalazimo također u djelima Petra Matkovića, Milovana Zoričića, Milana Kresera i Rudolfa Signjara koja se nipošto ne mogu zaobići u istraživanju demografskih kretanja u Hrvatskoj u 19. ili na početku 20. stoljeća.

Od ovih početaka, ili bolje rečeno podloge za povijesna demografska istraživanja, kontinuitet je nastavljen, s manjim ili većim interesom, do danas. Osim nekoliko značajnih radova iz područja makrodemografske analize,¹⁰ velik je pomak napravljen objavljivanjem niza radova iz područja mikrodemografske analize. U mnogima su kao najsigurnija i iskušana metoda u demografskim istraživanjima dugih razdoblja korištene matične knjige. Valja napomenuti da ova istraživanja imaju veliku vrijednost jer omogućuju osvjetljavanje još uvijek zatamnjenih razdoblja nekih dijelova naše povijesti. Premda je nemoguće pojedinačno o njima govoriti, činjenica je da su historičari dali značajan doprinos demografskim istraživanjima.¹¹

Povijesno istraživanje, odnosno historiografija — djelatnost je usmjerena prema stalnom naporu da što više prošlosti postane sadašnjost, pa je razumljivo da se u tom naporu znanstvenik na dužoj ili kraćoj vremenskoj traci susreće s čovjekom, različitim tipovima ljudskih grupa (obitelji), teritorijalnim aglomeracijama (selo-grad), širokim društvenim grupama kao što su nacija, narod ili stanovništvo.¹² Kao što povijest danas sve više probija tradicio-

⁹ F. Vrbanić, Jedno stoljeće u razvoju žiteljstva Hrvatske i Slavonije. Rad JAZU, knjiga 144. Zagreb, 1899., 18.

¹⁰ Takvima su, naprimjer, knjiga M. Korenčića, Stanovništvo i naselja SR Hrvatske 1857—1971. Djela JAZU, knjiga 54. Zagreb, 1979. i J. Gelo, Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g. Zagreb, 1987.

¹¹ Zapažene radove iz analize demografskih kretanja u hrvatskoj historiografiji objavili su M. Bertoša, J. Buturac, N. Bezić-Božanić, D. Božeić-Bužančić, I. Erceg, D. Foretić, M. Gross, A. Jutronić, I. Karaman, S. Krivošić, I. Mažuran, Š. Peričić, A. Szabo, V. Stipetić, B. Stulli, M. Valentić, A. Wertheimer-Baletić, i drugi.

¹² W. Kula, Povijesna demografija. Demografija kao pomoćna povijesna znanost. *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 8, 1981., 18.

nalne okvire svoje znanosti jer se nužno koristi rezultatima drugih društvenih znanosti, demografija kao društvena znanost to također čini: u svojim analizama i istraživanjima demografija je vrlo često prisiljena posegnuti daleko u prošlost, pri čemu, dakako, postavlja mnoga pitanja i traži odgovore upravo od povijesne znanosti. To se prije svega odnosi na ona demografska istraživanja koja imaju za cilj utvrđivanje i analizu uzročnih veza između formalnih demografskih obilježja neke zajednice i drugih fenomena koji su je okruživali — od različitih povijesnih zbivanja do humane biologije i socijalne psihologije. Uistinu, demografska istraživanja idu danas sve više ka objašnjavanju uzajamnih veza između kretanja stanovništva i značajnih povijesnih zbivanja. Jer, demografske promjene ne mogu se sagledati drukčije, nego kao rezultat kompleksnog društveno-ekonomskog razvoja, s kojim se interakcijski prožimaju u svome povratnom djelovanju.¹³

Dugo su vremena predominirajući predmet povijesne znanosti bila politička zbivanja u prošlosti. Danas prevladava usmjerenje ka društvenoj, odnosno socijalnoj historiji, kraće rečeno, prevladava istraživanje društvenog razvoja, osobito pojava tzv. dugih trajanja. Na tom polju možda je najviše učinila ekonomska historija, napose analitička ekonomska historija u kojoj su provedena istraživanja međusobne ovisnosti ekonomskog procesa sa svim ostalim povijesnim procesima. Pojave »dugih trajanja« najbolje su objasnili ekonomski historičari. Za njih su to određeni vremenski ciklusi koji se smjenjuju u fazama ekspanzije i fazama kontrakcije.¹⁴ Upravo u ovom aspektu povijesna demografija nalazi osnovu za svoju primjenu i pristup obrađivanju onih vrsta izvora čija obilježja omogućuju otkrivanje različitih dimenzija razvoja obiteljskih struktura, socioekonomskih struktura stanovništva, njegova ponašanja, sa životnim krivuljama u različitim povijesnim razdobljima, sa smjenama naraštaja, i slično.

Temelj povijesnoj demografiji čini kvantitativni pristup,¹⁵ stoga je razumljivo što povijesna demografija utječe na sve širu upotrebu kvantitativnih metoda. Pitanje koje je danas postalo sastavni dio metodologije povijesne znanosti jest kolika je korist i granica u upotrebi kvantitativnih metoda?¹⁶

Od prvog dodira statistike i historije prošlo je nekoliko faza: od faze vulgarne primjene statistike kojom su bila otvorena vrata dehumanizaciji povijesti, naime, kad nakon kvantitativne nije slijedila kvalitativna analiza kojom se daje temelj teoriji društvenog razvoja; zatim faze napretka kad su kvantitativni rezultati upotrebljavani na području tradicionalne kvalitativne historije, ali kad još nije bio riješen problem skladnog povezivanja kvantitativnih i kvalitativnih metoda, do faze ne samo sve uspješnijeg spajanja statistike s različitim granama historije na temelju određenih teorija (npr. teorije ekonomskog rasta), nego i iskorištavanje novih izvora za kvantitativnu analizu i neposredniji utjecaj matematike i upotrebe suvremene kompjutorske tehnologije. Bez obzira na različita shvaćanja o kvantifikaciji povijesti, čini se da su povjesničari ipak suglasni u načelu komplementarnosti i ravnopravnosti kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja. Kvantitativne metode nisu cilj, nego sredstvo za opis i analizu društvenih fenomena. Sretno spojena, kvantitativna i kvalitativna istraživanja intigriraju teoriju, izvore poda-

¹³ J. Gelo, navedeno djelo, 18

¹⁴ M. Gross, *Historijska znanost...* 350.

¹⁵ W. Kula, navedeno djelo, 43.

¹⁶ M. Gross, navedeno djelo, 264.

taka i istraživačke metode. Upotreba kvantitativnih metoda ima svoje granice koje se ne smiju precijeniti jer ne mogu biti same sebi svrhom, već jedino sredstvom spoznaje, dakako uz upotrebu i drugih istraživačkih metoda. Međutim, one se isto tako ne smiju ni potcijeniti jer imaju nedvojbene prednosti i vrijednosti, napose na polju preciznosti, potpunosti i preglednosti. Međutim, često puta precizni, potpuni i pregledni, rezultati kvantitativne analize mogu ispasti iskrivljeni. Kao dobar primjer za ovu tvrdnju mogu poslužiti istraživanja promjena rasta stanovništva, poznatih pod nazivom cikličkih teorija koje se ne mogu pravilno interpretirati izvan povijesnog konteksta. Istražujući, naprimjer problem porasta stanovništva, demograf će dobiti tzv. logističku krivulju. U njoj je stopa rasta najprije mala, zatim se polako penje, da bi joj se u slijedećoj fazi tempo porasta ubrzao, zatim postigao određeni maksimum nakon kojega slijedi postupni pad i napokon stabilizacija na novoj razini. Ona se najlakše i jedino može objasniti tako što se demografskoj pojavi između nastajanja i nestajanja uzroka i njegovih demografskih manifestacija doda dimenzija vremena, za neke pojave duža, za neke kraća.¹⁷ Iz navedenog primjera proizlazi i jedan od osnovnih metodoloških postulata u povijesnoj demografiji — shvaćanje promjenljivosti demografskih pojava. Na ovom postulatu ostvaruje se najuži dodir povijesne znanosti i demografije. Jer, pođemo li od poznate Blochove izreke: »Povijest je znanost o promjenama«, možemo izvesti daljnji zaključak da je svako znanje o društvu, pa prema tome i demografije — povijesno.¹⁸

Veliko i važno područje dodira demografije i povijesne znanosti jest teorija razvitka stanovništva, poznatija kao teorija demografske tranzicije.¹⁹ Za razliku od mnogih ranijih teorija, teorija demografske tranzicije izvedena je na osnovu povijesnog iskustva. Ona se ne zasniva samo na objašnjavanju kretanju ukupnog stanovništva, već na objašnjavanju povijesnih etapa u njegovu kretanju.²⁰ »Analizom povijesnih etapa razvitka stanovništva i osvjetljavanjem njihovog demografskog sadržaja nastoje se uopćiti, generalizirati kretanja stanovništva svojstvena određenim ekonomskim i društvenim uvjetima zemalja koje su u svom demografskom razvitku prošle kroz te etape.«²¹ Osnivačima spomenute teorije smatraju se A. Landry, te W. S. Thompson i F. W. Notstein,²² no uz njih je suvremena znanstvena literatura dala još mnoštvo radova u kojima se dalje elaborira ili pak kritizira, pa i negira teorija demografske tranzicije. Ipak, u literaturi se najčešće susreće trihotom ni ili troetapni model razvitka stanovništva: prva je predtranziciona etapa, druga je etapa demografske tranzicije koja u sebi uključuje tri podetape (rane tranzicije, centralna tranziciona podetapa i kasne tranzicije) i treća posttranziciona etapa.

¹⁷ W. Kula, isto, 48—50.

¹⁸ isto, 55.

¹⁹ A. Wertheimer-Baletić, navedeno djelo, 78.

²⁰ D. Breznik, Demografija. Analiza, metodi i modeli. Beograd, 1980., 51—52.

²¹ A. Wertheimer-Baletić, navedeno djelo, 78.

²² A. Landry, Les trois theories de la population. *Scientia* 1909. i udžbenik demografije »Traité de Démographie«, Payot, Paris, 1949. U prvom izdanju iz godine 1945. obradio je i »demografsku revoluciju« (str. 387—394.); W. S. Thompson, Plenty of People. Lancaster Pa. The J. Catell Press 1944., i rad »Growth of Population«. *Scientific American* 182, 1950., 11—15.; F. W. Notstein, Population — the Long View, u knjizi »Food for the World«. T. W. Shulz edited, University of Chicago Press, 1944., 31—58. i rad »The population of the World in the Year 2.000«. *Journal of American Statistical Association*, XLV, 19 1950., 335—350.

Ovakva periodizacija demografskih tokova pokazuje da u prvoj etapi — zbog visokih stopa rodnosti i smrtnosti — stanovništvo neke zemlje bilježi veoma nizak, ili čak nulti prirodni priraštaj. U drugoj etapi tranzicije mijenjaju se, u skladu s dostignutim društveno-ekonomskim razvojem, stope i nataliteta i mortaliteta, s tim što prvu podetapu obilježavaju visoke stope nataliteta i pad stope mortaliteta, pa iz tog odnosa proizlazi visok prirodni priraštaj i mlada struktura stanovništva. U ovoj podetapi poboljšani su opći zdravstveni uvjeti, a dominirajuća je zaposlenost u agrarnoj ekonomici. Zatim nastupa druga podetapa u kojoj počinje jače smjenjivanje stope nataliteta od stope mortaliteta. U trećoj podetapi stopa mortaliteta zaustavlja se na niskoj razini. Stopa nataliteta bilježi daljnji lagani pad pa dolazi do daljnjeg smanjenja stope prirodnog priraštaja. Ovu podetapu obilježava deagrarizacija i zaposlenost stanovništva u sekundarnom i tercijarnom sektoru privrede.

Treću, posttranzicionu etapu obilježava približno nulti prirodni priraštaj stanovništva koji proizlazi iz niskih stopa i mortaliteta i nataliteta.²³

Iz spomenutog, veoma sažetog prikaza etapa teorije demografske tranzicije proizlazi važna spoznaja za povjesničara koji istražuje stanovništvo u prošlosti: ova teorija, zasnovana na koncepciji suvremene demografske znanosti temelji se na postavci da su historijski proces i neposredni utjecaji faktora ekonomskog i društvenog razvoja njezino temeljno obilježje. Kriterije za utvrđivanje bitnih sastavnica demografske tranzicije možemo naći u nekoliko važnih modernizacijskih procesa. Oni su, s gledišta društvenopovijesnog totaliteta segmentarni, no u svojoj kompleksnoj unutrašnjopovijesnoj strukturi su agregatni. Najkraće rečeno, modernizacijske procese u povijesnom razvoju tvore četiri temeljne oblasti života i djelovanja ljudi: To su ekonomska, kulturna, politička i socijalna oblast.²⁴

Ekonomska oblast, odnosno privreda, stvorila je tokom društvenopovijesnog razvoja materijalne proizvodnje jedan od temeljnih modernizacijskih procesa, a to je industrijalizacija privrede.

Kulturno djelovanje ljudi stvorilo je tokom društvenopovijesnih zbivanja razvoj duhovnog stvaralaštva, a iz njega proizlazi drugi temeljni modernizacijski proces koji označavamo kao disperziju kulture.

Politička oblast ili politika obuhvaća institucionalne uvjete za materijalnu i duhovnu aktivnost ljudi. Iz nje proizlazi treći relevantni modernizacijski proces: demokratizacija politike.

Kao posljedica djelovanja u ekonomskoj, kulturnoj i političkoj oblasti, među ljudima nastaju složeni socijalni odnosi. Oni, doduše, nisu direktno djelatni, već statusni, ali je prevladavajući utjecaj i međuovisnost u ekonomskoj oblasti. Tokom društveno-povijesnih zbivanja u socijalnoj oblasti nastaje četvrti temeljni modernizacijski proces: njega predstavlja urbanizacija.²⁵

Modernizacijska preobrazba života i djelovanja ljudi provodi se, dakle, putem spomenutih procesa u oblasti ekonomskih, kulturnih, političkih, socijalnih, ali i etnoreprodukcijских odnosa. Proces demografske tranzicije mo-

²³ A. Wertheimer-Baletić, navedeno djelo, 80.

²⁴ I. Karaman, *Tranzicija stanovništva u povijesnim tokovima modernizacije društva. Naše teme* 12, 1986., 2035—2036.

²⁵ isto, 2036—2037.

ramo stoga promatrati kao segmentarno-agregatni proces u cjelovitom i kompleksnom društveno-historijskom sklopu.

Unatoč nekim empirijskim istraživanjima etapa demografske tranzicije u Hrvatskoj,²⁶ očito je da je pred povjesničarima još uvijek široko polje daljnjeg istraživanja razvitka stanovništva, osobito predtranzicijske i tranzicijske etape i njezinih društvenopovijesnih uvjetovanosti. Predtranzicijska etapa obuhvaća vremenski dugo razdoblje više stoljeća do početka etape demografske tranzicije.

Kako se kretanje stanovništva Hrvatske odvijalo također u sklopu određenih socijalno-ekonomskih odnosa, njihovo osvjetljavanje i analiza omogućuju nam da znanstveno odredimo pojedine etape demografske tranzicije. Na temelju demografsko-historiografskih istraživanja danas možemo preciznije odrediti razdoblje koje nosi značajke inicijalne tranzicije stanovništva,²⁷ a to je početni prijelaz tradicionalnog u moderni demoreprodukcijski sustav. Njegova je osnovna značajka preobrazba pojedinih sastavnica tradicionalnog načina reprodukcije stanovništva (visoke stope i nataliteta i mortaliteta), ali i promjena drugih pojava u kretanju stanovništva koje su karakteristične za početno razdoblje modernizacijskih procesa.

Postoje, dadako, još mnoga problematska područja u kojima se demografija i povijesna znanost međusobno prožimaju: primjerice, istraživanje stanovništva gradova, klasnih struktura, mentaliteta, društvenih konflikata, sukoba i nemira, i slično. Zbog toga zacijelo i vrijedi misao W. Kule: »Povjesničari nijedne epohe ne mogu odustati od orijentacije u demografskim pojavama i moraju se boriti za postizanje te orijentacije, čak kada bi ona imala biti samo približna.«²⁸

²⁶ J. Gelo je u spomenutoj knjizi na temelju empirijskog istraživanja utvrdio demografsku periodizaciju Hrvatske na etape procesa demografske tranzicije.

²⁷ I. Karaman, počeci tranzicije stanovništva u Hrvatskoj i njihova socioekonomska osnova (do 1918). *Sociologija sela* 24, 1986., 63—78.

²⁸ W. Kula, navedeno djelo, 42.

Summary

THE PLACE OF DEMOGRAPHY IN HISTORICAL SCIENCES

B. Vranješ — Šoljan

Demography as a relatively young scholarly discipline stands in a special relation to history. Historical research based on quantitative data and demographic research with a historical dimension have contributed to their mutual complementation.

The paper briefly covers the stages when history predominantly used demographic data. In the beginning history was quantitative, next came »serial history«, then qualitative history, and today a tendency towards social history. In the last case demography is an asset in the study of the population development.

The theory of population development, better known as the theory of demographic transitions, derives from historical experience. It explains the stages in the history of migrations and the influence of economic and social factors on the migrations.

Finally are enumerated certain problem-raising areas, appropriate for a joint demographic and historical research.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 22

ZAGREB

1989.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 22

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Strossmayerova 2 — 55425 Davor
ANDREIS MLADEN, Socijalističke revolucije 42 — Zagreb
ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajčeva 31 — Zagreb
BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet — Zagreb
BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
BRANDT dr. MIROSLAV, Socijalističke revolucije 73 — Zagreb
BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet — Zagreb
CRNKOVIĆ GORAN, prof. Maršala Tita 170 — Opatija
ČORALIĆ LOVORKA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
GRGIN BORISLAV, prof. Baštijanova 54 — Zagreb
IVELJIĆ ISKRA, prof. Ilica 165 — Zagreb
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
KOLAR-DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet — Zagreb
KRIVOKAPIĆ mr. GORDANA, Institut za istoriju radničkog pokreta — Beograd
LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje naroda i narodnosti — Zagreb
MATKOVIĆ STJEPAN, Šubićeva 3 — Zagreb
OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
RICHTER ŽELJKA, prof. Povijesni muzej Hrvatske — Zagreb
STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske — Zagreb
ŠILOVIĆ DANJA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
ŠVAB mr. MLADEN, Leksikografski zavod »M. Krleža« — Zagreb
VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
ŽIVKOVIĆ mr. DANIELA, Sveučilišna i nacionalna biblioteka — Zagreb
